

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

OD MIMOTŘÍDNÍ VÝCHOVY K PEDAGOGICE
VOLNÉHO ČASU

Vedoucí práce: Doc. Michal Kaplánek, Th.D.

Autor práce: Soňa Matoušková
Studijní obor: Pedagogika volného času
Ročník: 4.

2011

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

27. března 2011

.....

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Doc. Michalovi Kaplánekovi, Th.D. za
trpělivý a odborný přístup při vedení

OBSAH

Úvod	5
1 Přehled výchovy mimo vyučování v poválečném Československu	7
2 Střediska volného času jako místa výchovy mimo vyučování a jejich vývoj ve sledovaném období	9
3 Odborná pedagogická reflexe pojmů „mimotřídní výchova“, „mimoškolní výchova“ a „výchova mimo vyučování“	14
3.1 Terminologická diskuse v 60. a 70. létech 20. století.....	15
3.1.1 Začátky terminologické diskuse.....	15
3.1.2 Významní autoři věnující se terminologické diskusi v 60. a 70. létech.....	15
3.2 Pokračování terminologické diskuse v 80. létech.....	21
3.2.1 Významní autoři věnující se terminologické diskusi v 80. létech.....	21
3.2.2 Porovnání autorů a terminologických diskusí v 80. létech.....	23
3.3 Pokus o shrnutí diskuse v díle Václava Bláhy.....	26
4 Výchova mimo vyučování dnes	29
ZÁVĚR	32
Seznam literatury	34
Abstrakt	37

Úvod

Vraťme se ke kořenům pedagogiky volného času, k starším publikacím, které se snažily formulovat původní termíny a sledujme, jak a čím nám přispěly k pochopení významu současných odborných obrátů pedagogiky volného času (zde především výchova mimo vyučování).

Cílem práce je zaměřením se na terminologii výchovy mimo vyučování, kterou užívali přední odborníci této oblasti a to od 50. let 20. století - nebo-li spíše vzhledem k dostupným pramenům - od 60. let 20. století do roku 1989 s nastíněním současnosti. Převážná část práce se z tohoto důvodu zabývá pojmy: mimotřídní výchova, mimoškolní výchova a výchova mimo vyučování.

Můžeme sledovat, jakých pojmů autoři užívali, v kterých se odlišovali a souhrnně jaké stanovisko zaujímal. Mezi klíčové autory patřily zejména Hofbauer, Opata, Bláha a Sedlář. v dostupných pramenech nalézáme rozličné výroky a odborné výrazy autorů, jež vyvolávají eskapádu úvah a směřují strukturaci mé práce. Na tomto místě se otevírají a zároveň samy nabízejí základní otázky: U jakých autorů se setkáváme s popisem terminologie mimotřídní, mimoškolní výchovy nebo výchovy mimo vyučování? Kdo z nich tyto termíny užíval? Kdo se odlišoval v užívané terminologii a v jakém hledisku? Z jakých autorů sledovaní autoři vycházeli? Od kdy se začal užívat termín výchova mimo vyučování?

Kořeny pedagogiky volného času neodmyslitelně „provází“ doba komunistických idejí. Tato doba měla z praktického hlediska vliv na postupné utváření školních a mimoškolních aktivit a z hlediska teorie na užívání termínů v odborné literatuře. Především zpočátku působil v Československu na formování terminologie vliv sovětské pedagogiky - sovětských pedagogů (Kostjaškin, Krupská, Makarenko). Na společenskou ideologii pak reagovala nejen teorie výchovy mimo vyučování, ale i praxe formou vzniku středisek volného času. Tato zařízení se snažila jít v souladu s filosofií mimotřídní a mimoškolní výchovy. Proto na základě této skutečnosti například vystupuje potřeba se v rešerši zaměřit na Domy pionýrů a mládeže (členy děti – Pionýři), které byly pod vedením Pionýrské organizace, v určitém období s charakterem jediné tedy monopolní „volnočasové organizace.“

Terminologické diskuse autorů rozvádím v rámci časového období 60. let a 70. let 20. století, poté také v 80. letech 20. století.

Zvláštní pozornost věnuji Bláhovi, který se stal autorem mnoha publikací z oblasti výchovy mimo vyučování. Zhodnocení jeho dělo je tudíž nedílnou součástí této práce a je mu věnována zvláštní kapitola.

Přestože tlak doby ovlivňuje odborná pojetí autorů, čímž může být do určité míry ovlivněna i má práce, přesto ji zpracovávám se záměrem získat nadhled nad texty, z nichž vybírám nejpodstatnější terminologické formulace, které míří do finálního bodu či výsledku, tedy k současným autorům, k autorům zabývajícím se pedagogikou volného času (Pávková, Hofbauer).

Osobní motivací k volbě tématu se mi stal sám obor, který studuji. Pokusit se napsat tuto práci, mi má umožnit hlubší vhled do užívané terminologie. Rovněž mě lákalo pootevřít oponu a spatřit mimo jiné scénu 60. let alespoň v rámci dostupných odborných knižních pramenů. Tato doba také podpořila vztah k umělecké scéně – kupř. z oblasti filmů a hudby, která kdysi provokovala a žila (nebo spíše měla tendence se prosadit), a zprostředkovává své identické rysy dodnes. Odehrály se tudíž poměrně známé, existenciálně a politicky silné události, které v nástinu historie výchovy mimo vyučování neuvádím, a které podtrhují souvislosti ve sledované oblasti (období) - kupř. rok 1968 (invaze vojsk Varšavské smlouvy, okupace, „Pražské jaro“, normalizace) a rok 1989 (po četných demonstracích přišel pád komunismu a obnovení demokracie).

Terminologií stojí za pozornost se zabývat, jelikož přesná slova jsou právě to, co dokáže popsat či zformulovat ono, co víme, že existuje.

„I když otázka terminologie je v jistém smyslu otázkou konvence, přece jen termíny se mají snažit o co nejpřesnější obsahové i formální vyjádření poznané skutečnosti.“
(Bláha)

1 Přehled vývoje výchovy mimo vyučování v poválečném Československu

Koncepce mimotřídní výchovy se začala uplatňovat po druhé světové válce, kdy škola jako výchovný subjekt působila na děti a mládež i mimo rámec vyučování. Ve stejné linii s mimotřídní výchovou se rozvíjela taktéž výchova mimoškolní. Její aktivity přebírala sdružení dětí a mládeže. Pojmy „mimotřídní“ a „mimoškolní“ výchova vycházely ze sovětské pedagogiky, která po r. 1945 měla ústřední roli ve výchově dětí a mládeže.¹

Mezi představitele sovětské pedagogiky byli v dobové literatuře uváděni zejména Naděžda Konstantinovna Krupská a Anton Semjonovič Makarenko.

N. K. Krupská (1869-1939) patřila mezi tvůrce sovětského výchovně-vzdělávacího systému. Zabývala se především otázkami komunistické výchovy školní mládeže a problematikou dětského komunistického hnutí. Zaměřovala se na vznikající sdružení mládeže Komsomol a dětskou organizaci Pionýr.² Krupská zpracovávala oblast vztahů vznikající mezi školou a Pionýrskou organizací. Za velmi důležité pokládala výsledný soulad mezi školou a dětským hnutím. Dílo Krupské (*O výchově a vyučování*) vyšlo v českém překladu v neúplné verzi až v polovině 50. let. Řešila v něm jednak výše zmíněné otázky a rovněž i „mimoškolní práci s dětmi.“³

A. S. Makarenko (1888-1939) podporoval princip žákovské samosprávy v Sovětském svazu. Ve velké míře se zabýval mravní výchovou. Vytvořil také metodiku výchovné práce, z které čerpala škola i mimoškolní výchovná zařízení.⁴ O Makarenkových pedagogických zkušenostech z přímé praxe se můžeme dočíst v jeho *Spisech*⁵, kde nalézáme princip organizovanosti a tzv. pedagogiku individuálního působení.

Zejména se jménem N. K. Krupské v Sovětském svazu a později s rozvojem mimoškolní a mimotřídní výchovy v poválečném Československu úzce souvisel rozvoj tzv. socialistických a komunistických organizací pro děti a mládež. v Sovětském svazu to byla dětská organizace Pionýr a mládežnická organizace Komsomol.⁶

¹ Srov. HOFBAUER, B. *Vývoj, současný stav a výhled pedagogiky volného času v České republice*, s. 33.

² Srov. HOFBAUER, B., CACH, J. *Kapitoly z vývoje dětských hnutí a organizací*, s. 36 – 40.

³ Srov. Tamtéž, s. 36 – 40.

⁴ Srov. PŘADKA et al. *Kapitoly z teorie výchovy mimo vyučování*, s. 46 – 47.

⁵ MAKARENKO, A. S. *Spisy V*.

⁶ Srov. HOFBAUER, B., CACH, J. *Kapitoly z vývoje dětských hnutí a organizací*, s. 36 – 40.

Pionýrská organizace vznikla v Sovětském svazu ve 20. letech 20. století. v Československu před 2. světovou válkou působil pozdější Pionýr pod názvem „Mladí průkopníci“, v pozdějších letech jako Rudí průkopníci.⁷ Od r. 1949 se stala Pionýrská organizace Československého svazu mládeže (PO ČSM) masovou dětskou organizací. Členství v PO ČSM ovšem nebylo úplně dobrovolné. Kdo nebyl členem, byl znevýhodněn, až ostrakizován. Na začátku 70. let se změnil název mládežnické organizace ČSM na SSM (Socialistický svaz mládeže). Pod SSM spadala i Pionýrská organizace (PO SSM).⁸ v roce 1990 se konala Mimořádná celostátní konference pionýrských pracovníků, kde se rozhodlo o osamostatnění PO od SSM.⁹

Komsomol (z rus. "KOMunističeskij SOjuz MOLoděži") tedy Svaz komunistické mládeže Československa vznikl v roce 1921 sjednocením revoluční organizace komunistické mládeže. Členové Komsomolu prosazovali práva učňů, účastnili se dělnických demonstrací a podporovali především Mladé průkopníky. Po 2. světové válce nebyl Komsomol obnoven, namísto toho vznikl již zmíněný Československý svaz mládeže, později Socialistický svaz mládeže. Mladí lidé, kteří chtěli i po politických změnách po Listopadu 1989 zastávat pozice komunismu, založili Komunistický svaz mládeže (KSM), který byl r. 2008 nahrazen Svazem mladých komunistů Československa (SKMČ) působící pod základnou KSM jako obdoba původního Komsomolu.¹⁰

V 50. letech se v Československu rozvíjela mimoškolní výchova v úzkém sepětí se školou a Pionýrskou organizací ČSM. v 60. letech se už mimoškolní aktivity od vlivu školy a Pionýra osamostatnily.¹¹

V 60. letech posléze mimoškolní a mimotřídní výchovu rozšířil pojem výchova mimo vyučování. Výraz „výchova mimo vyučování“ rovněž vymezuje výchovu ve volném čase negativně („mimo“ vyučování). Avšak již nepředpokládá, že by výchovné a vzdělávací aktivity měly být v přímé vazbě na edukační proces ve škole, což bylo ve starším vyjádření (mimotřídní, mimoškolní) obsaženo. Výraz „výchova mimo vyučování“ tedy označuje zájmové aktivity existující vedle výchovně-vzdělávacích činností ve vyučování a jsou specifitěji a komplexněji rozvíjeny prostřednictvím

⁷ Srov. HOFBAUER, B., CACH, J. *Kapitoly z vývoje dětských hnutí a organizací*, s. 47 – 48.

⁸ Srov. ŠPIČÁK, J. *Teorie a metodika výchovy mimo vyučování*.

⁹ Srov. *Mimořádná celostátní konference pionýrských pracovníků* [on line].

¹⁰ Srov. *Z dějin československého komunistického mládežnického hnutí* [on line].

¹¹ Srov. HOFBAUER, B. *Vývoj, současný stav a výhled pedagogiky volného času v České republice*, s. 33 – 44.

institucí dobrovolné činnosti. Pojetí výchovy mimo vyučování v 70. a 80. letech podléhalo tlakům mocenské vůle, z níž plynuly tendence k návratu koncepce mimotřídní a mimoškolní výchovy, avšak přesto se nastavení pojmu výchova mimo vyučování svým způsobem zachovalo.¹²

Od poloviny 60. let význam volného času rostl. Toto období umožnilo větší spontánnost, uvolnění, rozvoj a zhodnocení přístupu k volnočasovým aktivitám. Jistou zásluhu zde měla obnova sociologie, neboť se zajímala o obdobné otázky. Je potřeba ovšem zdůraznit, že Pedagogickému slovníku z roku 1965 a 1967 byly pojmy volný čas a tím i pedagogika volného času ještě naprosto neznámé.¹³

V 80. letech se již projevil vliv nové koncepce výchovy mimo vyučování, zájmové činnosti nabývaly širších rozměrů a kvalit.¹⁴

Počátkem 90. let se začalo hovořit také o „pedagogice volného času“. Používání tohoto pojmu bylo sice inspirováno ze zahraničí, ale začalo se prosazovat právě díky pozitivnímu vymezení zkoumané problematiky. Někteří autoři však používají dosavadní názvosloví (výchova mimo vyučování). Můžeme tedy spolu s Hofbauerem konstatovat, že se začaly „*obě dosavadní koncepce (výchova mimo vyučování a počínající pedagogika volného času) i jejich terminologie uplatňovat souběžně.*“¹⁵

2 Střediska volného času jako místa výchovy mimo vyučování a jejich vývoj ve sledovaném období

Po r. 1945 došlo v naší poválečné zemi k obnovení organizací (Junák) a novému založení Svazu české mládeže. Prostřednictvím školy probíhala sociální péče věnovaná žákům a dále školní akce „Mládež sobě a republice“, což byla veškerá práce na mimoškolní oblasti.

Po únoru 1948 se stal Svaz české mládeže jedinou organizací mládeže, do níž byl kooptován i Junák, což v praxi znamenalo jeho pozvolnou destrukci. Jako jednotná masová organizace vznikl roku 1949 pro celé Československo Československý svaz mládeže.¹⁶

¹² Srov. HOFBAUER, B. *Vývoj, současný stav a výhled pedagogiky volného času v České republice*, s. 33 – 44.

¹³ Tamtéž, s. 34.

¹⁴ Srov. ŠPIČÁK, J. *Teorie a metodika výchovy mimo vyučování*.

¹⁵ HOFBAUER, B. *Vývoj, současný stav a výhled pedagogiky volného času v České republice*, s. 34.

¹⁶ ŠPIČÁK, J. *Teorie a metodika výchovy mimo vyučování*, s. 7.

Od roku 1949 začaly vznikat tzv. Pionýrské domy. Byly to instituce zaměřené na ideologické a zájmové vzdělávání dětí. Období od roku 1949 do roku 1968 rozdělují Hofbauer a Kotouč na tři etapy.¹⁷

První etapa událostí proběhla v letech 1949 - 1955. Jednalo se o období velkého vývoje z hlediska Pionýrské organizace, kdy se začaly budovat pionýrské domy jako zařízení přímo realizující výchovu mimo vyučování. Preferovanou skupinou zde byli především členové - pionýři. Pionýrské skupiny a pionýrské domy měly mezi sebou úzký vztah. „*První směrnice se opíraly o sovětské zkušenosti a byly zveřejněny ve Věstníku ministerstva školství, věd a umění r. VIII, seš. 29 z 20. 10. 1952 (Směrnice pro zřizování a činnost pionýrských domů a pionýrských stanic).*“¹⁸

Pionýrské domy měly centrálně stanovené parametry:

„*V krajském pionýrském domě má být velká shromažďovací místnost, 15 – 25 místností pro kroužky, zahrada, skleník a hřiště, v okresním shromažďovací místnost, 10 – 15 místností pro zájmové kroužky, zahrada, hřiště, případně skleník, v místním menší shromažďovací místnost, 4 – 10 místností pro zájmové kroužky, zahrada a hřiště.*“¹⁹

Pionýrské domy sestávaly ze šesti úseků: úsek masové práce, naukový úsek, technický, kulturní, tělovýchovně branný a turistický úsek. k výkonným orgánům pionýrského domu patřil ředitel, zástupce, pedagogická rada (pomocný orgán byl jmenován příslušným národním výborem na návrh ČSM), dětská rada a rada pionýrská (vedoucím byl zástupce pionýrského domu).²⁰

Pionýrské domy a pionýrské stanice začaly fungovat jako metodická střediska pro školní a mimoškolní činnosti. Došlo také k tomu, že se ve školních osnovách objevily zájmové kroužky. Zájmová činnost žáků na škole nabrala intenzivnější směr. Zvláštní význam pro školy měl §67 zákona o jednotné škole z dubna roku 1948, který stanovil, že „stát zřizuje domovy a družiny mládeže jako zařízení výchovná a sociální.“²¹

Od začátku 50. let se začaly také v Československu – po vzoru Sovětského svazu – budovat internátní školy a školy s celodenní péčí, které se v 60. letech staly integrální součástí školské soustavy.²²

¹⁷ Srov. HOFBAUER, B., KOUTOUČ, S. Rozbor současné situace a prognóza dalšího rozvoje domů dětí a mládeže v ČSSR.

¹⁸ HOFBAUER, B., KOUTOUČ, S. *Rozbor současné situace a prognóza dalšího rozvoje domů dětí a mládeže v ČSSR.*

¹⁹ HOFBAUER, B. *Pionýrská organizace Československého svazu mládeže*, s. 235.

²⁰ Srov. HOFBAUER, B. *Pionýrská organizace Československého svazu mládeže.*

²¹ ŠPIČÁK, J. *Teorie a metodika výchovy mimo vyučování.*

²² Srov. PŘADKA, M. et al. *Kapitoly z teorie výchovy mimo vyučování*, s. 44.

Družiny školní mládeže neplnily už jen svou sociální funkci, ale i funkci výchovnou (z hlediska volného času po vyučování, z hlediska všestranného rozvoje dítěte atd.). s rozmachem školních družin ovšem přicházela profesní komplikace či nepřipravenost vychovatelských pracovníků. Vzhledem k tomu, že se v této první fázi nebral dostatečný ohled na nutné rozdíly výchovných přístupů ve škole a volném čase, přiznávali pozdější pedagogové – ještě v době komunismu – omyly tohoto pojetí. Příkladem může být Bláhovo hodnocení z r. 1984:

„Specifičnost výchovy mimo vyučování byla dokonce zastírána nesprávným výkladem a chápáním jednoty školního vyučování a mimovyučovací výchovné práce.“²³

Druhou etapou bylo období let 1955-1960. v tomto období se projevila snaha o rozvoj zařízení jako *středisek přímé výchovné a vzdělávací činnosti* pro děti a mládež, a také snaha o stmelení jejich aktivit s Pionýrskou organizací. Pro toto období je charakteristický rozvoj specializovaných soutěží, celostátních setkání a také prosazování turistiky v rámci pionýrské organizace. Avšak *„metodické funkce celostátních a celonárodních Domů pionýrů a mládeže (které byly předtím označovány jako pionýrské domy) byly v důsledku decentralizace začátku 60. let oslabeny.“²⁴* v polovině 60. let se v oblasti výchovy mimo vyučování kladl větší důraz na vzdělávací funkci, doba výuky se tedy prodlužovala, neboť po roce 1957 nabírala mimotřídní výchova charakter doplňku školního vyučování. O nezávislosti dětské a mládežnické organizace nešlo hovořit, jelikož působil silný vliv ze strany pedagogického kolektivu a ředitele školy.²⁵ Tato doba byla rovněž kritická pro nedostatek odborné literatury o výchově mimo vyučování. Důležité pasáže, které by objasňovaly specifičnost mimotřídní a mimoškolní výchovy, byly kupříkladu ze sovětské instruktážní publikace pro provozování pionýrských domů vypuštěny, což mělo za následek, že ani v našich publikacích se v té době nemohly objevit.²⁶

Období 1960 - 1968 označují Hofbauer a Kotouč jako období rozkvětu, protože Zákon o soustavě výchovy a vzdělávání z prosince 1960 přinesl změny, které stanovily povinnost zřizovat ve všech městech nad 5 tis. obyvatel domy pionýrů a mládeže. Tím se zvýšil jejich význam a od té doby patřily do systému výchovně vzdělávací soustavy. *„Síť DPM postupně rostla a přebírala i některé úkoly vůči Pionýrské organizaci (např.*

²³ BLÁHA, V. *Výchova mimo vyučování na základních školách.*, s. 11.

²⁴ HOFBAUER, B., KOUTOUČ, S. *Rozbor současné situace a prognóza dalšího rozvoje domů dětí a mládeže v ČSSR.*

²⁵ Srov. ŠPIČÁK, J. *Teorie a metodika výchovy mimo vyučování.*

²⁶ Srov. BLÁHA, V. *Výchova mimo vyučování na základních školách*, s. 12.

„suplováním“ úkolů profesionálních skupinových vedoucích).²⁷ Rok 1960 byl specifický pro mimoškolní výchovu tím, že se prezentovala jako organický celek s výchovou školní. Pestrost zájmových činností se rozvíjela.²⁸ Vedle domů pionýrů a mládeže byly ve školském zákoně zakotveny také školní kluby, které se zřizovaly jako mimoškolní zařízení pro výchovu žáků, kteří navštěvovali 6. – 9. třídu.²⁹

Problémem zůstávalo, že se výchova mimo vyučování považovala za určité pokračování povinného vyučování, na něž měla plynule navazovat. To, co nemohlo být zvládnuto ve školní povinné výuce, měla mít na starosti družina. Těmito a dalšími jevy pak docházelo k tzv. poškolšťování výchovy mimo vyučování, které mělo za následek opomíjení zájmové oblasti žáků i jejich nároku na čas odpočinku a uvolnění po vyučovací době.³⁰ Na místo individuálního rozvoje dětí se prosazovaly obecné společenské zájmy. z důvodu nedostatku publikací se vychovatelky snažily čerpat poznatky z učitelských profesí.³¹ v té době se striktně rozlišovalo mezi mimotřídní výchovou (výchova mimo vyučování organizovaná školou) a mimoškolní výchovou (výchova mimo vyučování organizovaná PO či jinými společenskými organizacemi a institucemi).³²

Leden 1968 jako začátek politického uvolnění v tehdejší Československu přinesl s sebou společenské změny, které se týkaly mj. povolení Junáka.³³ Dětské a mládežnické organizace získávaly své pole působnosti.³⁴

Ve své studii, která vyšla právě v roce 1968 formulovali Hofbauer a Kotouč čtyři funkce volnočasového zařízení (měli na mysli zejména domy pionýrů a mládeže a stanice zájmových činností):

- „1. přímá výchovně-vzdělávací činnost mezi dětmi a mládeží během školního roku,
2. organizace prázdninové činnosti, zvl. v době letních prázdnin,
3. metodicko-instruktážní činnost,

²⁷ HOFBAUER, B., KOUTOUČ, S. *Rozbor současné situace a prognóza dalšího rozvoje domů dětí a mládeže v ČSSR.*

²⁸ ŠPIČÁK, J. *Teorie a metodika výchovy mimo vyučování.*

²⁹ PŘADKA, M. et al. *Kapitoly z teorie výchovy mimo vyučování.*

³⁰ BLÁHA, V. *Výchova mimo vyučování na základních školách,* s. 13 - 16.

³¹ Srov. MYSLIVCOVÁ, J. *Kapitoly z teorie školní a mimoškolní výchovy,* s. 13.

³² BLÁHA, V. *Výchova mimo vyučování na základních školách,* s. 13 - 16.

³³ HOFBAUER, B., KOUTOUČ, S. *Rozbor současné situace a prognóza dalšího rozvoje domů dětí a mládeže v ČSSR.*

³⁴ ŠPIČÁK, J. *Teorie a metodika výchovy mimo vyučování.*

4. další úkoly jako např. výchova budoucích vedoucích a organizátorů mimoškolní činnosti atd. ³⁵

Objevuje se zde poprvé pojem pedagogika volného času, tedy v přesném znění autoři hovořili o „teoretických a praktických otázkách pedagogiky volného času.“³⁶

V prosinci 1968 vzniklo Sdružení organizací dětí a mládeže České socialistické republiky, které mělo sedm členů: Česká tábornická unie, Český Junák, Juvena, Pionýr, Svaz klubů mládeže, Svaz pracující mládeže, Unie středoškoláků a učňů. v rámci tohoto vývoje převzalo Sdružení organizací dětí a mládeže ČSSR dosavadní úkoly Československého svazu mládeže. Vzhledem k tomu, že od dubna 1969 byl opět nastolen ve vedení Komunistické strany Československa represivní kurz, začala se zřetelně projevovat úsilí stranických a státních orgánů o omezení svobody a obnovení uniformity dětských a mládežnických organizací. v listopadu 1970 byl ustanoven Socialistický svaz mládeže (SSM) a obnovena Pionýrská organizace SSM.³⁷ SSM přijal své základní dokumenty, které přesně sledovaly novou (normalizační) linii KSČ.³⁸

V roce 1973 byl dán impuls k modernější a ucelenější koncepci výchovy mimo vyučování.³⁹ v roce 1976 byl přijat dokument *Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy*, v němž byla výchova mimo vyučování prohlášena za nedílnou součást „socialistické výchovně vzdělávací soustavy“ a za „jednu z nejvýznamnějších forem péče o děti zaměstnaných rodičů.“⁴⁰

V dalším vývoji stojí za zmínku Směrnice MŠ ČSR o organizování výchovně vzdělávací činnosti školních družin a školních klubů z roku 1980, které určovaly oblast výchovy mimo vyučování až do roku 1990, jelikož školský zákon z roku 1984 nepřinesl do této oblasti žádné nové prvky.⁴¹

Mezi autory, kteří se v 80. letech zabývali výchovou mimo vyučování, patří zejména Bakoš, Bláha, Přádka, Opata, Opatřil, Sedlář, Staňková a Tměj.⁴²

³⁵ HOFBAUER, B., KOUTOUČ, S. *Rozbor současné situace a prognóza...*, s. 11 – 14.

³⁶ HOFBAUER, B., KOUTOUČ, S. *Rozbor současné situace a prognóza dalšího rozvoje domů dětí a mládeže v ČSSR.*

³⁷ Srov. ŠPIČÁK, J. *Teorie a metodika výchovy mimo vyučování.*

³⁸ Srov. PŘADKA, M. et al. *Kapitoly z teorie výchovy mimo vyučování.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 144 – 145.

³⁹ Srov. BLÁHA, V. *Výchova mimo vyučování na základních školách*, s. 17.

⁴⁰ ŠPIČÁK, J. *Teorie a metodika výchovy mimo vyučování*, s. 9.

⁴¹ Srov. BLÁHA, V. *Výchova mimo vyučování.*

⁴² Srov. VESELÁ, J. *Výchova mimo vyučování ve vybraných výchovných a účelových školských zařízeních.*

Po roce 1989 se u nás začal užívat častěji pojem pedagogika volného času. Kromě toho vznikl také studijní obor rekreologie. Domy pionýrů a mládeže byly přejmenovány na Domy dětí a mládeže.⁴³

3 Odborná pedagogická reflexe pojmů „mimotřídní výchova“, „mimoškolní výchova“ a „výchova mimo vyučování“

V 50. letech byly pojmy mimotřídní a mimoškolní výchova převzaty ze sovětské pedagogiky. Avšak k rozlišování mezi mimotřídní, mimoškolní výchovou a výchovou mimo vyučování dospěla sovětská pedagogika až později.⁴⁴

Abychom prozatím lépe porozuměli reflektování mimotřídní a mimoškolní výchovy v 50. až 60. letech, můžeme se podívat na pojetí Hofbauera, který přibližuje formulaci a postavení mimotřídní a mimoškolní výchovy. Mimotřídní a mimoškolní výchova měla zaujímat důležité místo těsně vedle školní přípravy, která působí na rozvoj dětí a připravuje je na život. Náplň mimotřídní a mimoškolní výchovy zajišťoval Československý svaz mládeže s pionýrskou organizací.⁴⁵ Jelikož výchovný proces neprobíhal pouze pod záštitou a v rámci školy, nebylo možné problematiku výchovy vztahovat pouze k výuce ve škole.

Makarenko v tomto ohledu poukazoval na to, že otázky a metody výchovy by se neměly automaticky přidružovat k otázkám vyučování, tzn. že nelze chápat výchovu jen jako pouhou součást vyučování, neboť výchovný proces probíhá ve třídě, jakož i ve všech oblastech lidského života.⁴⁶

Nicméně vraťme se k tomu, jakým způsobem Hofbauer formuloval mimotřídní a mimoškolní výchovu. Mimotřídní výchovu (mimotřídní činnost) vymezoval jako *„výchovně vzdělávací práci konanou mimo hlavní vyučování a uskutečňovanou především formou zájmových kroužků, přednášek, besed, exkursí, výletů a jinými způsoby práce.“*⁴⁷ Vedle mimotřídní výchovy vymezoval mimoškolní výchovu a to jako *„výchovnou a vzdělávací práci s dětmi mimo školu, která se provádí kromě rekreačních táborů především v pionýrských domech a v technických, agrobiologických*

⁴³ Srov. PÁVKOVÁ, J. *Pedagogika volného času*. Nepublikovaný rukopis.

⁴⁴ Srov. VESELÁ, J. *Výchova mimo vyučování...*, s. 15.

⁴⁵ Srov. HOFBAUER, B. *Pionýrská organizace Československého svazu mládeže*.

⁴⁶ Srov. PŘADKA, M. et al. *Kapitoly z teorie výchovy mimo vyučování*, s. 55.

⁴⁷ HOFBAUER, B. *Pionýrská organizace československého svazu mládeže*, s. 230.

a turistických stanicích.“ Taktéž školní družiny a dětské domovy řadil mezi důležitá zařízení mimoškolní výchovy.⁴⁸

3.1 Terminologická diskuse v 60. a 70. létech 20. století

3.1.1 Začátky terminologické diskuse

Na samém začátku 60. let (1960 – 1965) vznikaly studie, které se snažily analyzovat vývoj mimotřídní a mimoškolní výchovy. Teorie mimotřídní výchovy zde měla stát jako samostatný vědní obor. Ovšem někteří odborníci navrhovali, aby se mezi mimotřídní a mimoškolní výchovou nedělaly přílišné rozdíly. Přikláněli se k názoru nazývat mimotřídní a mimoškolní výchovu jednotným pojmem – termínem *výchova mimo vyučování*.⁴⁹

V polovině 60. let začal sovětský pedagog Kostjaškin užívat pojem *práce mimo vyučování*. Hovořil také o mimoškolní práci. Jím užívané pojmosloví se stalo odrazovým můstkem pro české a slovenské autory. Mezi těmi, kdo se nechali inspirovat byl mj. Opata s teorií mimotřídní výchovy.⁵⁰

V roce 1963 vyšel v časopise článek od Blížkovského, v němž uvádí jako jeden z prvních autorů pojem *veřejná výchova mimo vyučování*. „Autor jeho oprávněnost zdůvodnil tím, že škola jako vedoucí a koordinující činitel usměřňuje i tzv. mimoškolní výchovu.“⁵¹

3.1.2 Významní autoři věnující se terminologické diskusi

Na začátku této kapitoly si nejprve uvedme přehled autorů, kteří se ve svých dílech dotýkali témat „mimoškolní výchova“, „mimotřídní výchova“ a „výchova mimo vyučování“. K těmto otázkám se vyjadřovali následující autoři (autory jsme seřadili abecedně, u každého z nich uvádíme i v chronologickém pořadí díla, která se blíže nebo vzdáleně dotýkají oblasti našeho zájmu):

⁴⁸ HOFBAUER, B. *Pionýrská organizace Československého svazu mládeže*, 230.

⁴⁹ ŠPIČÁK, J. *Teorie a metodika výchovy mimo vyučování*, s. 14.

⁵⁰ Srov. Tamtéž, s. 11.

⁵¹ ŠPIČÁK, J. *Teorie a metodika výchovy mimo vyučování*, s. 11.

Pedagog *Václav Bláha*:

- Volný čas, výchova a sociální formování žáků základní školy v době mimo vyučování 1980
- Metodické stati k výchovně vzdělávací práci ve školní družině: Díl 1, Nástin pojetí výchovy mimo vyučování žáků základních škol (1982)
- Výchova mimo vyučování 1 : pro 2. a 3. ročník středních pedagogických škol (1988)

Profesor pedagogiky *Miroslav Cipro* (nar. 1918):

- O mravní výchově mládeže : příspěvek k otázkám výchovy uvědomělé ukázněnosti (1957)
  - Výchova v socialismu (1976)
  - Dialektika výchovy (1988)
- Sociolog, pedagog a profesor filozofie *Karel Galla* (1901-1987):
- Úvod do sociologie výchovy: její vznik, vývoj a problematika (1971)
  - Sociologie výchovy, její vývoj a problémy (1986)

Pedagog *Rudolf Opata* (1924-1985):

- Rok ve školní družině. 3: metodická příručka pro školní družiny 4.-5. oddělení (1969)
- Celodenní výchovný systém: nástin historie a perspektiv vývoje (1973)
- Teorie a praxe výchovy mimo vyučování: [učebnice pro střední pedagogické školy..(1979)

Pedagog *Libor Pecha* (1926-2002):

- Makarenko a současná kolektivní výchova (1968)
- Teorie školní a mimoškolní výchovy: pro posluchače 3. ročníku učitelského studia (1986)
- A.S. Makarenko: pedagog, spisovatel, člověk (komentovaný výbor z díla, 1988)
- Krutá poema: Makarenko jak ho neznáme (1999)⁵²

Současný profesor pedagogiky na MU v Brně *Milan Přadka* (nar.1933):

- Kapitoly z dějin pedagogiky volného času (1999)

---

⁵² Srov. *Katalog Severočeské vědecké knihovny* [on line].

- Kapitoly ze sociální pedagogiky (2004)

Profesor pedagogiky *Richard Sedlář* (nar. 1916):

- Úloha práce ve výchově: studie o výchovném významu práce v dějinách pedagogického myšlení (1963)
- Výchova mimo vyučování, její tradice a principy (1967)
- K otázkám výchovné práce střední školy (1987)
- K teorii a praxi výchovy žactva mimo vyučování (1968), Kapitoly z teorie výchovy (1982)⁵³

Z uvedených autorů jsme vybrali ty, kteří rozhodujícím způsobem přispěli k diskusi k tomuto tématu. Byl to Václav Bláha, Libor Pecha, Milan Přadka a Karel Galla.

Bláha ve své práci z roku 1964 popisoval oblast výchovy mimo vyučování, do které zahrnoval přestávky a polední pauzy ve škole, výlety, školní družinu a školní kluby za spolupráce PO a ČSM. v oblasti výchovy mimo vyučování dále zmiňoval vliv kin a divadel, médií pro děti a mládež, vliv spontánních činností dětí a působení dalších organizací jako byla ROH a ČSTV. Výchovu mimo vyučování pokládal za veřejnou výchovnou činnost provozovanou prostřednictvím škol nebo jiných institucí. o výchově mimo vyučování hovořil jako o „prostředku formování mladého člověka.“ Uváděl ji jako širší pojem oproti pojmům mimotřídní a mimoškolní výchovy. Mimotřídní výchovu definoval jako výchovně vzdělávací práci konanou školou mimo vyučování. Mimoškolní výchovu pak vymezil jako výchovně vzdělávací práci konanou různými institucemi mimo školu.⁵⁴ Můžeme se domnívat, že v terminologii navázal na Blížkovského, ale odlišuje se od něj jiným názorem na to, do jaké míry má přebírat výchovné kompetence škola a do jaké míry jiné instituce.

Pecha v Úvodu do mimoškolní výchovy z roku 1964 používal podobné dělení. Rozlišoval mimoškolní výchovu v širším smyslu, pod níž zahrnoval mimoškolní výchovu v užším slova smyslu a mimotřídní výchovu. Mimoškolní výchova v širším smyslu byla konaná mimo strukturu vyučování. Mimoškolní výchovu v užším smyslu vymezoval jako výchovně vzdělávací činnost mimo rámec vyučování, která byla organizovaná výchovnými organizacemi kromě školy. A mimotřídní výchovou rozuměl

⁵³ Srov. *Katalog Severočeské vědecké knihovny* [on line].

⁵⁴ Srov. BLÁHA, V. *Výchovné působení na žáky v době mimo vyučování.*

výchovně vzdělávací činnost, kterou organizovala škola mimo rámec vyučování, přičemž měla plynulou návaznost na činnost konanou v průběhu vyučování.⁵⁵

Sedlár se ve své publikaci z roku 1968 opíral o Bláhu, Blížkovského a Opatu. To nám může napovědět, proč v té době užíval slovní spojení výchova žáků mimo vyučování a zaměstnání žáků mimo vyučování. Práci také provází kapitoly o mimovyučovací péči a mimovyučovací činnostech.⁵⁶

Přadka v roce 1973 zmiňoval Opatu, Sedláře a Bláhu jako ústřední autory. Pod teorií výchovy mimo vyučování radil mimotřídní výchovnou práci. Uvědomoval si nejednotnost terminologického označení výchovy mimo vyučování vyplývající z nepřesně vymezené oblasti zkoumání. Kritizoval mimoškolní výchovu v době kapitalismu a naopak vyzdvihoval jednotnost oblasti výchovy mimo vyučování v socialismu.⁵⁷

Galla ve svém díle z roku 1978 vycházel zřejmě ze Sedláře. U Gally ovšem nacházíme termíny mimoškolní pedagogika, mimoškolní organizace a mimoškolní výchova spíše okrajově. Jak je patrné již z názvu jeho práce, jeho ústředním tématem byla teorie „komunistické výchovy“ – řešil tedy obecné otázky výchovy z hlediska dobové ideologie. Užívání pojmu mimoškolní výchova se odráželo, jak vysvětloval, od zažitého pojmu školské soustavy, byla to výchova, která se odehrávala v jakýchkoliv institucích. Vzhledem k tomu, že za nejdůležitější subjekt mimoškolní výchovy považuje Socialistickou akademii, která se zaměřovala na vzdělávání dospělých, lze z toho usuzovat, že do mimoškolní výchovy zařazoval také takové aktivity, které dnes řadíme do oblasti andragogiky. Galla chápal výrazy mimotřídní a mimoškolní výchova jako synonyma, pokud šlo o výchovu, která se děla v rámci školy. Jinak a to v menší míře byla mimotřídní výchova chápána jako „výchovná a vzdělávací činnost konaná mimo prostory třídy“ (mohlo jít o exkurze, výlety, brigády, práce na pozemcích).⁵⁸ Mimoškolní výchova se odehrávala v institucích, které měly úzký vztah ke škole. Vymezoval taktéž výchovu mimo vyučování, ovšem věnoval jí příliš malou pozornost. Její užití shrnul nepřímou touto větou: „Protože hlavní postup, organizační forma a nutná školní práce je vyučování, užívá se pro část výchovné školní práce i termínu výchova mimo vyučování.“⁵⁹ Ve výchově mimo vyučování se odehrávaly tyto aktivity:

⁵⁵ Srov. MYSLIVCOVÁ, J. *Kapitoly z teorie školní a mimoškolní výchovy*, s. 217 – 218.

⁵⁶ Srov. SEDLÁŘ, R. et al. *k teorii a praxi výchovy žactva mimo vyučování*.

⁵⁷ Srov. PŘADKA, M. et al. *Kapitoly z teorie výchovy mimo vyučování*.

⁵⁸ Srov. GALLA, K. *Úvod do obecné teorie komunistické výchovy*, s. 128.

⁵⁹ GALLA, K. *Úvod do obecné teorie komunistické výchovy*, s. 128.

pohybové výcviky (bruslení, gymnastika, branné činnosti, motorismus atd.), exkurze, výlety, návštěvy kulturních zařízení, práci v kroužcích, na školní zahradě, rukodělné práce, veřejně prospěšné práce a brigády. Můžeme si povšimnout, že v té době již mohl užívat pojmu výchova mimo vyučování, avšak ve své práci tento termín (nebereme-li v úvahu krátké vymezení) v podstatě neaplikoval. Zjednodušíme-li to, z čeho vycházelo jeho pojmosloví, pak šlo o model: organizační forma – pojem čili: třída – mimotřídní, škola – mimoškolní, vyučování – mimo vyučování.⁶⁰

Vraťme se opět k *Bláhovi* a k jeho další publikaci z roku 1980, kde zmiňoval, že ačkoliv se teorie výchovy mimo vyučování v 70. letech rozvíjí, nesprávné názory stále přetrvávají, neboť se starší literatura užívala jako by byla stále aktuální. Záměrně uvádím jeho pohled na tomto místě, jelikož to může být jeden z důvodů, proč se Galla ve své práci držel pojmů „mimoškolní“ a „mimoškolská.“ Bláha v roce 1980 pokládal užívání termínu výchova mimo vyučování nebo také „společensky organizovaná výchova mimo vyučování“ za vědecky správné.⁶¹

Opata upozorňoval na to, že je potřeba, aby se terminologie sjednotila. Různé definice prý způsobují, že dochází k záměně či směšování termínů: „Často se setkáváme s termínem mimoškolní výchova tam, kde jde o činnost žáků v rámci školy pod vedením pedagogických pracovníků, jež má tedy zřejmý charakter mimotřídní výchovy.“ Za mimoškolní výchovu nenesla zodpovědnost škola, mimoškolní výchova probíhala v úrovni mimoškolních organizací a institucí. Mimotřídní a mimoškolní výchovu „zastřešovala“ výchova mimo vyučování. „Termínu výchova mimo vyučování užíváme pro označení celé rozsáhlé oblasti představované výchovou mimotřídní a mimoškolní.“⁶²

Sedlár užíval v této souvislosti pojem „zaměstnání žáků mimo vyučování“: „Do zaměstnání žáků mimo vyučování zahrnujeme všechnu činnost mimo vlastní výuku, přípravu žáků na vyučování a organizační hodinu.“⁶³

Dle *Sedláře* do zaměstnání žáků mimo vyučování patřil: oběd s poledním odpočinkem, částečně volné odpoledne, zájmová činnost a nepovinné předměty, taktéž zájmové pionýrské odpoledne pro 6. – 8. třídy, zájmové odpoledne, pionýrské odpoledne a odpoledne Jisker, dále také volné hry a akce ČSM pro 9. třídy. Pro

⁶⁰ Srov. GALLA, K. *Úvod do obecné teorie komunistické výchovy*.

⁶¹ BLÁHA, V. *Volný čas, výchova a sociální formování žáků základní školy v době mimo vyučování*, s. 16 – 25.

⁶² OPATA, R. et al. *Teorie a praxe výchovy mimo vyučování*, s. 18.

⁶³ SEDLÁŘ, R. et al. *K teorii a praxi výchovy žactva mimo vyučování*, s. 118.

zaměstnání žáků mimo vyučování byly určeny tyto prostory: místnost s televizí a rozhlasem, školní kino, odpočívárna, 2 herny pro stolní tenis, PO klubovna.⁶⁴

Sedlář upozorňoval na to, že je potřeba metodicky i obsahově rozlišovat mezi vyučováním, přípravou na vyučování a volným časem žáka. Volný čas žáka měl obsahovat dítětem zvolenou zájmovou činnost. Volným časem žáka se rozuměl „*veškerý čas, který dítě stráví v areálu školy bez přímého vlivu učitele nebo vychovatele.*“⁶⁵ Zájmové činnosti se plánovaly zvláště pro 1. – 3. ročníky (formou větších kolektivů pod vedením vychovatele), 4. – 6. ročníky (kroužky a kursy s instruktory, možnost maximálně 2 kroužků, z nichž jeden by měl být tělovýchovného charakteru), 7. – 9. ročníky (kluby, speciální kursy). Jako zvláštní tzv. odpočinkový den byl určen čtvrtek odpoledne.⁶⁶

Jednotné působení všech institucí mělo mít vliv na správnou výchovu a vzdělávání žáků. Sedlář zmiňoval spolupráci školy s těmito zařízeními: Domy pionýrů a mládeže, Lidové školy umění a jazyků, sportovní a tělovýchovné organizace, Lidové knihovny, Svazarm, umělecké galerie a divadlo.⁶⁷

Cipro ve Výchově k socialismu poukazoval na silnou potřebu uplatňování výchovné funkce, upozorňoval na rozdíl mezi memorovací nudnou působností školy a atraktivností mimoškolních organizací. Výchova by se neměla degradovat jen na povinnou část ve škole. Popisoval mimotřídní a mimoškolní výchovu z hlediska angažovanosti školy. U mimotřídní výchovy byla patrná plná odpovědnost školy, u mimoškolní výchovy pak škola jen dohlížela a spolupracovala s mimoškolními výchovnými organizacemi. Dále popisoval úkoly jednotlivých zařízení mimotřídní a mimoškolní výchovy.⁶⁸ „*Výchova mimo vyučování se konstituuje jako relativně samostatná výchovná sféra koordinovaná s vyučováním.*“⁶⁹

Dle Opaty se výchova mimo vyučování ztotožňovala s komunistickou výchovou. Výchova mimo vyučování se dělá v době, která se nevztahovala k povinné školní docházce. Oblast výchovy mimo vyučování dle autora obsahovala kolektivní výchovu a žákovskou samosprávu. Výchova mimo vyučování měla přitom vycházet z potřeb žáků a jejich vlastního rozhodování. Řízení výchovy mimo vyučování podléhalo (zmíním zde několik dobových pojmů): „demokratickému centralismu“, přesné dělbě

⁶⁴ Srov. SEDLÁŘ, R. et al. *K teorii a praxi výchovy žactva mimo vyučování*, s. 118.

⁶⁵ SEDLÁŘ, R. et al. *K teorii a praxi výchovy žactva mimo vyučování*, s. 185.

⁶⁶ Srov. Tamtéž.

⁶⁷ Srov. SEDLÁŘ, R. et al. *k teorii a praxi výchovy žactva mimo vyučování*.

⁶⁸ Srov. CIPRO, M. *Výchova v socialismu*.

⁶⁹ OPATA, R. et al. *Teorie a praxe výchovy mimo vyučování*, s. 23.

pravomoci a odpovědnosti, „kolektivnímu posuzování“ a systematické kontrole. Výchovu mimo vyučování zajišťovala tato zařízení: školní družiny a školní kluby, školy s celodenní výchovou, dětské domovy, domovy mládeže, diagnostické ústavy, školská účelová zařízení, školy v přírodě, domy pionýrů.⁷⁰

Činnosti ve školních družinách a klubech nebyly dle výpovědi mezi žáky oblíbené, jelikož se aktivity v nich obsažené podobaly školní výuce. Proto Opata poukazyval na to, že by volný čas žáků mimo vyučování měl být směřován mimo učebny školy nebo školu jako takovou.⁷¹

Opata požadoval rozšíření kapacity dětských a mimoškolních zařízení, otevírání nových oddělení školních družin, nových zájmových útvarů, zlepšení metodologické úrovně výchovných zařízení. Přitom argumentoval dokumenty *XXV. sjezdu KSSS a XV. sjezdu KSČ*, které obsahovaly také pasáže vztahující se k oblasti mimotřídní a mimoškolní výchovy. Dále požadoval, aby se v mimovyučovací práci na nižším základním stupni podpořila schopnost učit se. Na vyšším stupni pak zdůrazňoval výchovu k volbě povolání, následně také výchovu k hodnotám, vytváření kolektivu a vztahů, uvědomění si svého místa ve společnosti atd.⁷²

3.2 Pokračování terminologické diskuse v 80. letech

3.2.1 Významní autoři věnující se terminologické diskusi v 80. letech

Další autoři, kteří vstoupili do diskuse v 80. letech, jsou (abecedně řazeno): Milan Bartoš, Ján Brindza, Vladimír Jůva, Jiřina Myslivcová, Hana Schneiderová, Vlasta Staňková a Jana Veselá. Také u těchto autorů uvedme nejprve stručnou bibliografii prací vztahujících se k našemu tématu:

Muzikolog *Milan Bartoš* (nar.1925):

- Studijní texty k estetické výchově dospělých (1978)
- Studijní texty k estetické výchově dospělých (1978)
- Zájmové kulturní aktivity volného času: Díl I., Základy teorie a metodologická východiska (1980).

⁷⁰ Srov. OPATA, R. et al. *Teorie a praxe výchovy mimo vyučování*.

⁷¹ Srov. Tamtéž, s. 133.

⁷² Srov. OPATA, R. *XXV. sjezd KSS a XV. sjezd KSČ a aktuální úkoly výchovně vzdělávacího procesu*.

- Zájmová umělecká činnost (1981)
- Zájmová činnost ve volném čase jako součást formování socialistického způsobu života (1987)

Slovenský pedagog *Ján Brindza*:

- Deti a ich voľný čas (1984)
- Ideovo-politická výchova v pionerskom oddiele (1989).

Současný profesor pedagogiky na MU v Brně *Vladimír Jůva* (nar. 1925):

- Kapitoly z morální pedagogiky (1980)
- Úvod do teorie výchovy (1983)
- Estetická výchova a všestranný rozvoj osobnosti (1987)
- Vývoj pedagogického myšlení (1987)
- Dějiny výchovy, školy a pedagogiky (1988)
- Stručné dějiny pedagogiky (1995)

Pedagožka *Jiřina Myslivcová*:

- Kapitoly z teorie školní a mimoškolní výchovy (1989)

Hana Schneiderová:

- Vliv estetické výchovy na utváření postojů a životního stylu dospívající mládeže (1982)
- Teorie školní a mimoškolní výchovy (1988)

Vlasta Staňková:

- Kapitoly z pedagogiky pro pionýrské pracovníky (1984)
- Teorie a praxe výchovy mimo vyučování (1984)
- Výchova mimo vyučování v Domově mládeže (1988)⁷³

---

⁷³ Srov. *Katalog Severočeské vědecké knihovny* [on line].

Socioložka *Jana Veselá* (nar. 1946):

- *Výchova mimo vyučování ve vybraných výchovných a účelových školských zařízeních* (1987)
- *Jak ve volném čase?: (projekty her pro volný čas dětí a mládeže): Díl 1* (1997)
- *Úvod do sociologie* (2006)
- *Sociologické aspekty managementu* (2011)⁷⁴

Po tomto bibliografickém přehledu se zastavme opět u těch, kteří diskusi o mimoškolní výchově významně ovlivnili – a srovnáme je i s autory, o nichž jsme pojednali v minulé kapitole. Nyní ovšem analyzujeme pozdější období – 80. léta.

3.2.2 Porovnání autorů a terminologických diskusí v 80. létech

Bartoš v roce 1983 definoval podoby zájmové činnosti a rozdělil ji na organizovanou a neorganizovanou činnost. Neorganizovanými činnostmi nazýval samovolné aktivity ve volném čase, které plní rekreativní a seberealizační funkci a nechávají prostor pro sebevyjádření. Organizované činnosti pak probíhaly v kroužcích, klubech a svazech. Některé zájmové činnosti se udržovaly pouze v organizované formě, v které měla být zajištěna kvalita kvalifikovanými pracovníky. Můžeme si klást otázku, zda tomu tak skutečně bylo. v oblasti organizované činnosti působily organizace jako Revoluční odborové hnutí (ROH), SSM, Svaz pro spolupráci s armádou (Svazarm) a Československý svaz tělesné výchovy (ČSTV). Kombinací organizovaných a neorganizovaných činností vznikaly poloorganizované činnosti (kursy, soutěže).⁷⁵

Schneiderová ve své práci z roku 1983 shrnovala poznatky *Opaty*, *Sedláře* a *Iljinové*. Porovnávala školní a mimoškolní výchovu, přičemž školní výchovu rozdělovala na výchovu při vyučování a na výchovu mimo vyučování.⁷⁶

Bláha v roce 1984 používal definici výchovy mimo vyučování v samotném názvu kapitoly: „*Výchova mimo vyučování jako společensky organizované pedagogické ovlivňování volného času, který děti tráví ve veřejném prostředí.*“⁷⁷

⁷⁴ Srov. *Katalog Severočeské vědecké knihovny* [on line].

⁷⁵ Srov. *BARTOŠ, M. Zájmová činnost ve volném čase.*

⁷⁶ Srov. *SCHNEIDEROVÁ, H., DVOŘÁČEK, J., MARTÍNEK, P. Teorie školní a mimoškolní výchovy.*

⁷⁷ *BLÁHA, V. Výchova mimo vyučování na základních školách.*

Brindza v roce 1984 hovořil o výchově mimo vyučování ve vztahu k volnému času dětí. Rozebíral také organizované a neorganizované činnosti. Obdobně jako Bartoš *Brindza* v tomto ohledu vycházel z *Brenčičové*, která uváděla, že organizované činnosti spadaly pod kompetence vychovatele, neorganizované činnosti pak probíhaly spontánně venku na ulici a částečně organizované činnosti se uskutečňovaly dle individuálního zájmu dětí.⁷⁸

Pro zajímavost: v *Hodnocení mimoškolní výchovy a vzdělávání v Jihočeském kraji za rok 1984* si můžeme prohlédnout jednak statistické údaje – srovnání množství vzdělávacích akcí v kulturně výchovných zařízeních za rok 1983 a 1984, ale rovněž se můžeme setkat s terminologickými obraty. Mimoškolní výchova zde byla uváděna v souvislosti s výchovnými a vzdělávacími akcemi, které se týkaly dětí, mládeže i dospělých (např. v jakém okrese zdařile probíhal Senior klub nebo kde se realizovala „Kultura na sídlišti“ či jaká byla spolupráce pionýrských táborů). Domnívám se, že pojetí terminologie v tomto dokumentu by mohlo odpovídat pojetí *Jůvy*, který také pracoval s pojmem mimoškolní výchova.

Další terminologickou zajímavostí je, že katalog Jihočeské vědecké knihovny uvádí název tohoto dokumentu jako „*Hodnocení mimoškolní výchovy...*“, avšak na samotné publikaci stojí název „mimoškolní výchovy“. Tuto nesrovnalost si je možné vysvětlit tím, že název do katalogu nezadával odborník, neboť slova jsou si natolik podobná, že z nepozornosti mohlo dojít k jejich záměně.⁷⁹

V roce 1985 *Myslívová* citovala *Bláhou* terminologii výchovy mimo vyučování, a to z roku 1967. Přesto více popisovala a rozváděla teorie mimotřídní a mimoškolní výchovy.⁸⁰

Oproti tomu *Pecha* ve své práci z roku 1986 pracoval se všemi termíny: mimotřídní, mimoškolní výchova a výchova mimo vyučování. Můžeme si povšimnout, že v názvu kapitoly užívá pojmu pedagogika volného času, avšak jiné zmínky o pedagogice volného času v obsahu jeho textu nenalézám.⁸¹

Veselá v roce 1987 vycházela z *Bláhy* a *Bakoše*, potvrzovala správnost používání termínu výchova mimo vyučování.⁸² *Čulík* v tomtéž roce čerpal z *Bláhy*, *Brenčičové*, *Opaty* a *Sedláře*. Výchovu mimo vyučování popisoval jako výchovně vzdělávací

⁷⁸ Srov. BRINDZA, J. *Deti a ich voľný čas*.

⁷⁹ Srov. *Hodnocení mimoškolní výchovy a vzdělávání v Jihočeském kraji za rok 1984*.

⁸⁰ Srov. MYSLÍVCOVÁ, J. *Kapitoly z teorie školní a mimoškolní výchovy*.

⁸¹ Srov. PECHA, L. *Teorie školní a mimoškolní výchovy*.

⁸² Srov. VESELÁ, J. et al. *Výchova mimo vyučování ve vybraných výchovných a účelových školských zařízeních*.

činnost s dětmi a mládeží probíhající mimo povinné vyučování. Výchovu mimo vyučování řídila škola, PO, SSM apod. Výchova mimo vyučování měla rozšiřovat schopnosti a dovednosti žáků, které získali ve škole. Můžeme si však povšimnout, že výchovu mimo vyučování stavěl v kapitolách na stejné úrovni s výchovou pracovní, estetickou, tělesnou atd. Jiní autoři (kupř. Staňková) řadili tyto typy výchovy přímo pod výchovu mimo vyučování.⁸³

Podíváme-li se nyní na pojetí *Jůvy* z roku 1987, zjistíme, že se zcela odlišoval od pojetí již zmiňovaných autorů. Užíval termín mimoškolní výchova. Mimoškolní výchova byla dle jeho názoru propojena s výchovou školní. v mimoškolní výchově působili na děti i dospělí společenské a kulturní instituce a organizace, taktéž hromadné sdělovací prostředky a vliv rodinné výchovy. Člověk mohl být obohacen, jak Jůva zdůrazňoval, návštěvou muzeí, botanických zahrad, divadel, koncertů atd. Ovšem někteří autoři upozorňovali na záměnu termínů mimoškolní a mimoškolní výchovy. *Staňková* v roce 1988 uvedla, že mimoškolní výchova by se měla užívat tam, kde jde o vzdělávání dospělých. Avšak Jůva mimoškolní výchovu uvádí jako oblast týkající se dětí i dospělých.⁸⁴

Navážeme dále na *Staňkovou*, která v roce 1988 také jako Pecha nastiňovala užívání termínu pedagogika volného času. Vycházela z názorů sociologů, kteří mínili, že mladého člověka je potřeba pro volný čas vychovávat. Pokud jde o výchovu mimo vyučování, popisovala její kompenzační prvek. Také pracovala s termíny *výchova ve volném čase* a *výchova v prostředí mimo školu*.⁸⁵

Bláhova publikace z roku 1988 obsahovala propracovanou oblast výchovy mimo vyučování, ať už ve vztahu k institucím, organizacím, řízení či výchovným činnostem. Troufám si tvrdit, že je to práce, kde se setkáváme s termínem výchova mimo vyučování v nejčetnější míře.⁸⁶

Podle *Schneiderové* se výchova mimo vyučování realizovala v rámci školy ve družinách a klubech, v třídním či školním kolektivu, v zájmových kroužcích. Mimoškolní výchova představovala výchovu rodinnou, dále v kompetencích PO SSM a SSM, v Lidové škole umění (LŠU), ČSTV, ROH, Českém červeném kříži (ČČK) a v dalších zájmových organizacích. Individuální činnosti dětí a mládeže jako sběratelství, kutilství, televize atd. by měly být pod dohledem rodiny nebo pod evidencí

⁸³ Srov. ČULÍK, F. *Teorie školní a mimoškolní výchovy dětí a mládeže*.

⁸⁴ Srov. JŮVA, V. *Pedagogika*.

⁸⁵ Srov. STAŇKOVÁ, V. *Výchova mimo vyučování v Domově mládeže*.

⁸⁶ Srov. BLÁHA, V. *Výchova mimo vyučování*.

třídního učitele. Porovnávala možnosti učitele s „mimoškolním výchovným pracovníkem“ a zároveň organizaci výchovného procesu a hodnocení výchovně vzdělávací činnosti ve školní a mimoškolní výchově.⁸⁷ Zamýšlela se také nad zájmovým vzděláváním organizovaným školou a tvrdila: „*Někde uprostřed mezi školní a mimoškolní činností stojí výchovná činnost organizovaná školou mimo vyučování, která má mnohé znaky výchovy školní a mimoškolní.*“⁸⁸

Opata v *Rozvoji tvořivosti socialistického člověka* rozebíral důležitost výchovy k tvořivosti z hlediska osobnosti člověka, dále také z hlediska vyučování, v oblasti polytechnického vzdělávání a pracovní výchovy. Poukazoval na propojení a systém vzájemného působení školních a mimotřídních, mimoškolních činností zájmů. Ukázal možné uplatnění na příkladech modelů: „kroužek – vyučovací hodina – kroužek“ nebo „vyučovací hodina – fakultativní vyučovací hodina – kroužek – vyučovací hodina“. Tím pak docházelo k užšímu kontaktu mezi učitelem a pracovníkem mimoškolní a mimotřídní činnosti žáků.⁸⁹

Pecha zahrnoval do výchovy mimo vyučování také rodinnou výchovu: „*Rodinná výchova je také výchovou mimo vyučování, ale svého druhu.*“⁹⁰ Přitom se odvolával na Makarenka, což nebylo v 80. letech obvyklé.⁹¹

3.3 Pokus o shrnutí diskuse v díle Václava Bláhy

Nejucelenější pohled na vývoj problematiky najdeme zřejmě v díle Václava Bláhy. Proto mu věnujme tuto kapitolu. Bláha se výchovou mimo vyučování zabýval dlouhodobě, a proto nalezneme nejvíce pramenů k tomuto tématu právě od něj. Bláha publikoval právě ve zkoumaném období, tj. v 60.-80. letech. Mimoto patří k prvním autorům, kteří používali pojem výchova mimo vyučování.

V roce 1964 Bláha vyzdvihoval v duchu dobové ideologie socialistickou společnost jako společnost, která podporovala výchovu mimo vyučování, vedle toho zdůrazňoval společenskou důležitost této oblasti a vyjadřoval se k jejím základním principům a zásadám – co má vliv na rozvoj výchovy mimo vyučování, co je potřeba děti učit, že je nutné se zaměřit na to, jakým způsobem děti tráví svůj čas po vyučování atd. Zdá se

⁸⁷ Srov. SCHNEIDEROVÁ, H., DVOŘÁČEK, J., MARTÍNEK, P. *Teorie školní a mimoškolní výchovy.*

⁸⁸ SCHNEIDEROVÁ, H., DVOŘÁČEK, J., MARTÍNEK, P. *Teorie školní a mimoškolní výchovy*, s. 18.

⁸⁹ OPATA, R. et al. *Rozvoj tvořivosti socialistického člověka*, s. 96.

⁹⁰ PECHA, L. *Teorie školní a mimoškolní výchovy*, s. 148.

⁹¹ Srov. PECHA, L. *Teorie školní a mimoškolní výchovy.*

tedy, že byl Bláha přesvědčen o potřebě děti „organizovat“. Uváděl přitom také různé organizační formy: masové, v kroužcích a zájmových skupinách a individuální.⁹² Totéž později popisoval Čulík (1987).

Jednotlivým zařízením výchovy mimo vyučování se Bláha v roce 1964 věnoval pouze v rozsahu jedné strany hrubého textu, v roce 1988 věnoval zařízením již celé kapitoly.⁹³

V roce 1980 chápe Bláha výchovu mimo vyučování „jako pedagogické ovlivňování volného času dětí, který tráví ve veřejném prostředí.“⁹⁴ v roce 1982 k této definici dodává, že se výchova mimo vyučování uskutečňuje po vyučování. v roce 1984 připojil, že se jedná o „společensky organizované ovlivňování volného času“⁹⁵. Na začátku 80. let se Bláha také vyslovil pro změnu koncepce výchovy mimo vyučování a zejména pro terminologické vyjasnění. To, že u některých činností probíhající mimo vyučování převládá stránka výchovná a u jiných stránka vzdělávací, nepokládal za důvod k tomu, aby se pojmy mimotřídní a mimoškolní výchova zachovaly. Důvodem k užívání – dle jeho názoru už překonaných pojmů – nemohlo být ani to, kde se činnosti odehrávaly. Podle Bláhy tyto pojmy nevystihovaly podstatu.⁹⁶ Pro Bláhu znamenala výchova mimo vyučování „pedagogické ovlivňování volného času“.⁹⁷ Proto nezahrnoval do této oblasti rodinnou výchovu (na rozdíl od Pechy). Proces pedagogického ovlivňování volného času se v pojetí Bláhy odehrával právě ve veřejném prostředí. Bláha přitom kladl důraz na motiv kolektivu, utváření vztahu k práci, všestrannost atd.

Uvedené důvody, proč užívat pojem „výchova mimo vyučování“ a nepoužívat starší pojmy, opakoval i v dalších publikacích (1984). v souvislosti s pracemi některých polských autorů také zmiňoval pojem „pedagogika volného času“.⁹⁸

Za charakteristický prvek pro výchovu mimo vyučování považuje prvek spontánnosti a spokojenosti, ačkoli stále předpokládá, že se jedná o organizovanou činnost.⁹⁹

Bláha považoval za nutné odlišit od sebe výchovně vzdělávací činnosti ve vyučování a v procesu výchovy mimo vyučování, protože se v obou oblastech uplatňují

⁹² Srov. BLÁHA, V. *Výchovné působení na žáky v době mimo vyučování.*

⁹³ Srov. BLÁHA, V. *Výchovné působení na žáky v době mimo vyučování.*

⁹⁴ BLÁHA, V. *Volný čas, výchova a sociální formování žáků základní školy v době mimo vyučování.*

⁹⁵ BLÁHA, V. *Výchova mimo vyučování na základních školách*, s. 64.

⁹⁶ Srov. Tamtéž.

⁹⁷ BLÁHA, V. *Volný čas, výchova a sociální formování žáků základní školy v době mimo vyučování*, s. 28.

⁹⁸ Srov. BLÁHA, V. *Výchova mimo vyučování na základních školách.*

⁹⁹ Srov. Tamtéž, s. 96.

odlišné podmínky výchovného působení. Pedagogický proces při vyučování probíhá v dlouhodobějších standardních organizovaných podmínkách a vystupuje zde autorita školy. v pedagogickém procesu při výchově mimo vyučování si oproti tomu dítě může své sociální prostředí z části zvolit. Přitom se zde vnější podmínky neustále mění a přetvářejí. Ve výchově mimo vyučování není rozhodující autoritou škola, ale samotný přitažlivý obsah a metody práce s větším ohledem na potřeby a seberealizaci dítěte. Činnost zde často může řídit spíše neprofesionální, neodborně pedagogicky připravený pracovník. Výchova mimo vyučování také působí spíše nahodilými a krátkodobými podněty.¹⁰⁰

Ve své pozdější publikaci Bláha uvedl výroky, které svědčí o jeho osobním vztahu k této oblasti pedagogiky. Bláha tvrdil: „*Vychovatelství je jedno z nejkrásnějších, nejzajímavějších, ale také nejnáročnějších povolání.*“¹⁰¹ Anebo na jiném místě: „*Nejdůležitější oblast výchovy mimo vyučování tvoří zájmové činnosti.*“¹⁰²

Bláha se ve svém díle *Výchova mimo vyučování* z r. 1988 zaměřil na roli vychovatele, a to i ve vztahu k jednotlivým zařízením. Práce pojednávala o soustavě zařízení a jejich řízení v širokém spektru. Autor zohlednil také podstatu zájmových činností a v jakém ohledu spočívala jejich důležitost pro rozvíjení dětí a mládeže.¹⁰³

Shrnu-li Bláhovo zaměření na výchovu mimo vyučování v jeho jednotlivých dílech, pak musím konstatovat, že v roce 1964 se problematikou zabýval zevrubněji a spíše na základě toho, jaká by výchova mimo vyučování měla být. Domnívám se tedy, že šlo o teoretické podněty a o pokus uchopit termín výchovy mimo vyučování. Navenek se pak jednalo o cílené organizování volného času dětí a mládeže. Zvláště pro terminologii výchovy mimo vyučování v roce 1980 Bláha kladl ve formulaci pojmu důraz na pedagogický přístup. v roce 1982 pak v definici výchovy mimo vyučování upozorňoval na čas po vyučování a v roce 1984 bral v terminologii více ohledy na společenské prostředí. Celkově vzato, Bláha ve svých pracích obhajoval užívání pojmu výchova mimo vyučování.

¹⁰⁰ Srov. BLÁHA, V. *Výchova mimo vyučování na základních školách*, s. 64 – 67.

¹⁰¹ BLÁHA, V. *Výchova mimo vyučování*, s. 9.

¹⁰² Tamtéž, s. 31.

¹⁰³ Srov. BLÁHA, V. *Výchova mimo vyučování*.

4 Výchova mimo vyučování dnes

Ačkoliv se dnes stále více používá pojem „pedagogika volného času“, můžeme se stále setkávat i s pojmy výchova mimo vyučování, teorie výchovy ve volném čase, výchova mimotřídní, mimoškolní atd. Starší odborné publikace se odvolávají na pojmy mimotřídní a mimoškolní výchova. Vymezení a rozlišení obou pojmů je obtížné. Proto autoři navazující na českou a slovenskou tradici výchovy ve volném čase, používají pojem „výchova mimo vyučování“.

Jelikož i tento pojem vymezuje oblast výchovy ve volném čase spíše negativně, prosazuje se stále více pojem „pedagogika volného času“. Přesto termín „výchova mimo vyučování“ vyjadřuje výstižně to, že se jedná především o činnost dětí a mládeže po skončení vyučování. Srovnáváme-li použití výrazu „výchova mimo vyučování“ s výrazem „pedagogika volného času“, zdá se, že jsou oba pojmy používány většinou jako synonyma, přestože se od sebe obsahově výrazně liší.¹⁰⁴

V užívání těchto termínů najdeme i další odlišnost. Výchova mimo vyučování zahrnuje pouze výchovu dětí a mládeže, kdežto pedagogika volného času se také zabývá dospělými. Avšak s ohledem na obsah činností je výchova mimo vyučování širší než pojem pedagogika volného času.¹⁰⁵

Na tomto místě je třeba podotknout, že užívání pojmu „pedagogika volného času“ pro výchovné činnosti je převzato z němčiny, kde se pro výchovnou a vzdělávací činnost někdy užívá pojem „pedagogika“, ačkoli se v české (ale i zahraniční) literatuře pojem pedagogika stále více vymezován pouze pro vědu o výchově a vzdělávání. Součástí teorie výchovy obecně (tedy „pedagogiky“) je teorie výchovy ve volném čase nebo teorie výchovy mimo vyučování.¹⁰⁶

Výchova mimo vyučování bývá vymezována čtyřmi znaky: probíhá mimo povinné vyučování, realizuje se převážně ve volném čase, mimo bezprostředního vlivu rodiny a je institucionálně zajištěna.¹⁰⁷

Doba mimo vyučování pro děti a mládež se stala významnou oblastí výchovného působení. Rozvíjí hodnoty, naplňuje potřeby, individuální schopnosti, podtrhává důležitost duševní hygieny, má zásluhu v celoživotním vzdělávání, snaží se kvalitně

¹⁰⁴ Srov. PÁVKOVÁ, J. *Pedagogika volného času*. Nепublikovaný rukopis.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ Srov. PÁVKOVÁ, J. *Pedagogika volného času*. Nепublikovaný rukopis.

¹⁰⁷ Srov. PÁVKOVÁ, J et al. *Pedagogika volného času*.

nakládat s rekreací a zábavou. Jako oblast výchovy se zaslouhuje o prevenci nevhodného či kriminálního chování. Výchova mimo vyučování tedy celkově plní funkci výchovnou, vzdělávací, zdravotní a sociální.

Výchova mimo vyučování klade důraz na odbornost a specializaci pedagogů a vychovatelů v zájmové činnosti, respektování dítěte, propojení zájmových aktivit s vyučováním, dobrovolný přístup, spolupráci zařízení, zapojování rodičů, integraci handicapovaných, podporu bezprostřednosti a kreativity.¹⁰⁸

Mezi významná zařízení pro výchovu mimo vyučování patří školní družina, školní klub, domov mládeže, dětský domov, ZUŠ, jazyková škola, středisko pro volný čas dětí a mládeže, pod nějž spadá dům dětí a mládeže a stanice zájmových činností.

Působení pedagoga volného času či vychovatele ve výchově mimo vyučování má dnes širší rozměr. Jsou zde kladeny nároky na odbornost, kvalifikaci, osobnostní předpoklady, dovednosti, seberozvoj atd. Úloha pedagoga volného času se podobá roli učitele, ale rovněž se i různí (zde upozorním, že je na místě porovnat s obdobím tzv. poškolsťování). Pedagog volného času stojí před úkolem, jaký přístup zaujmout k dětem, jaké požadavky nastolit, kým být, jaké výchovné prostředky zvolit a jaké vlivy a jevy působí na jedince. Zkrátka „*dobrý pedagog dokáže reagovat na neočekávané situace a vhodně jich využít.*“¹⁰⁹

Rýsují se tak specifické požadavky na realizaci výchovy ve volném čase: požadavek pedagogického ovlivňování volného času, požadavek jednoty a specifičnosti vyučování a výchovy mimo vyučování, požadavek dobrovolnosti, aktivity, seberealizace, požadavek pestrosti a přitažlivosti s požadavkem odpočinkového a rekreačního zaměření, dále pak požadavek zajímavosti a zájmovosti, požadavek citovosti a citlivosti, požadavek orientace na sociální kontakt a v neposlední řadě požadavek kvality a evaluace.¹¹⁰

Současní autoři (Pávková, Hájek, Hofbauer) v publikaci *Pedagogika volného času a Pedagogické ovlivňování volného času* se opírali zřetelně o starší prameny, jako byly například publikace V. Bláhy z roku 1988 a 1990.

Sám Hofbauer v publikaci *Děti, mládež a volný čas* navazuje na Opatu a jeho práci z roku 1967 a na Sedlářovu publikaci z roku 1968. Hofbauer popisoval míru organizovanosti zájmových činností, tedy rozděloval je na spontánní činnosti,

¹⁰⁸ Srov. PÁVKOVÁ, J et al. *Pedagogika volného času*.

¹⁰⁹ PÁVKOVÁ, J. *Pedagogika volného času*. Nepublikovaný rukopis.

¹¹⁰ Srov. PÁVKOVÁ, J. *Pedagogika volného času*. Nepublikovaný rukopis.

příležitostné (organizované, jednorázové, cyklické, rekreační atd.) a na pravidelné.¹¹¹ Zatímco Bartoš v roce 1983 rozlišoval podoby zájmových činností, které dělil na organizované, poloorganizované a neorganizované činnosti.

---

¹¹¹ Srov. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*.

ZÁVĚR

V 50. letech docházelo k budování středisek volného času jako zařízení výchovy mimo vyučování, což bylo významné z hlediska toho, že děti měly více možností, kde trávit svůj „volný čas“ (tehdy ovšem tento pojem z odborného hlediska a ze své podstaty neznámý), avšak ani teorie ani praxe výchovy mimo vyučování nedosahovala takové úrovně. Přicházeli k nám ze Sovětského svazu například v té době zakladatelské termíny *mimotřídní a mimoškolní výchova*, ale odborné literatury, z které by mohli čerpat vychovatelé, bylo nedostatek. Historické události, které vyvíjely tlak na oblast výchovy mimo vyučování, přicházely ve vlnách: v roce 1949 působila jednotná organizace ČSM. Poté co se začaly formovat relativně samostatné organizace výchovy mimo vyučování, však v roce 1969 přišel tlak KSČ, jenž měl za úkol šířit uniformitu.

Odborníci zabývající se výchovou mimo vyučování čerpali alespoň zprvu od sovětských pedagogů – kupříkladu Bláha od Kostjaškina. Výjimkou byl Pecha, který ještě v pozdějších letech čerpal od Makarenka.

V 50. letech za významného považujeme především Hofbauera, který rozlišoval mimotřídní a mimoškolní výchovu, ty měl v kompetenci Československý svaz mládeže a Pionýrská organizace. Obě výchovy zde měly doplňkovou funkci k výchově školní.

V ohlédnutí za 60. léty a 70. léty terminologické diskuse jsme vybrali z dostupných pramenů hlavní představitele: Blížkovského, Bláhu, Pechu, Přadku, Gallu, Sedláře a také Opata a Cipra. U některých autorů se zde v 70. letech a později taktéž v 80. letech mohli projevat tendence k návratu koncepce mimotřídní výchovy. Ovšem na základě vzniklého termínu *veřejná výchova mimo vyučování*, který začal užívat Blížkovský v roce 1963, se i jiní autoři připojili a snažili se zavést pojem *výchova mimo vyučování*. Blížkovského následoval Bláha, který v roce 1964 použil termín *výchova mimo vyučování* ve své publikaci. Blížkovský, Bláha, Opata inspirovali Sedláře. Užíval tedy také pojmu *výchova mimo vyučování* nebo-li po praktické stránce výraz *zaměstnání žáků mimo vyučování*.

Opata především upozorňoval na záměnu termínů a rovněž i na rozdíl funkce školy a mimoškolních zařízení. Na odlišení školní výchovy od mimoškolní poukazoval také Cipro.

Nejzřetelněji se od zmiňovaných autorů odlišoval Galla, který uváděl pojmy „mimoškolní“ a „mimoškolský“ spíše sporadicky. Mimoto mimotřídní a mimoškolní výchovu ve větší míře pokládal za slova stejného významu.

V 80. letech jsme připojili do terminologické diskuse: Bartoše, Brindzu, Jůvu, Myslivcovou, Schneiderovou, Staňkovou a Veselou. Bartoš a Brindza se zabývali podobami zájmových činností - organizovanými a neorganizovanými činnostmi.

K autorům, kteří ještě ve velké míře uplatňovali termín mimotřídní a mimoškolská výchova, patřila Myslivcová taktéž i Pecha, avšak ten užíval pojem výchova mimo vyučování intenzivněji než-li Myslivcová.

Bláha byl jeden prvních autorů, který se snažil o formulaci výchovy mimo vyučování. Věnoval také oblasti výchovy mimo vyučování mimořádnou pozornost, ať už z hlediska jejího vedení, institucí a teorií. Termín výchova mimo vyučování dále užívali Veselá, Čulík a Staňková. Schneiderová vycházela z Opaty a Sedláře.

V užívání terminologie se odlišoval uváděním „mimoškolské výchovy“ Galla, Jůva a také i terminologické údaje ve statistickém přehledu *Hodnocení mimoškolské výchovy a vzdělávání za rok 1984*.

Pojem „pedagogika volného času“ ještě před rokem 1989 pouze náznakem použili Staňková a Pecha. v 90. letech (připomeneme si počátky demokratizace) se již koncepce „pedagogiky volného času“ a výchovy mimo vyučování uplatňovaly souběžně. Současní odborníci z oblasti pedagogiky volného času – Pávková, Hofbauer a Hájek – vycházeli z Bláhy. Samotný Hofbauer pak z Opaty a Sedláře.

Seznámení s autory výchovy mimo vyučování mi přineslo přehled o užívané terminologii.

Seznam použitých zdrojů

BARTOŠ, M. *Zájmová činnost ve volném čase*. Praha: Práce, 1983.

BLÁHA, V. *Nástin pojetí výchovy mimo vyučování žáků základních škol*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. ISBN 17-504-82.

BLÁHA, V. *Volný čas, výchova a sociální formování žáků základní školy v době mimo vyučování*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980.

BLÁHA, V. *Výchova mimo vyučování*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988.

BLÁHA, V. *Výchova mimo vyučování na základních školách*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984. ISBN 14-289-84.

BLÁHA, V. *Výchovné působení na žáky v době mimo vyučování*. Ústí nad Labem: Severočeské krajské nakladatelství, 1964.

BLÁHA, V. *Výchova mimo vyučování 2*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. ISBN 80-04-24419-X.

BRINDZA, J. *Deti a ich voľný čas*. Smena, 1984.

CIPRO, M. *Výchova v socialismu*. Praha: Orbis, 1976. ISBN 11-001-77.

ČULÍK, F. *Teorie školní a mimoškolní výchovy dětí a mládeže*. Olomouc: Rektorát Univerzity Palackého v Olomouci, 1987.

GALLA, K. *Úvod do obecné teorie komunistické výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980.

HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-927-5.

HOFBAUER, B., CACH, J. *Kapitoly z vývoje dětských hnutí a organizací*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967.

HOFBAUER, B. *Pionýrská organizace Československého svazu mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1952.

HOFBAUER, B., KOUTOUČ, S. *Rozbor současné situace a prognóza dalšího rozvoje domů dětí a mládeže v ČSSR*. Praha: Ústřední dům dětí a mládeže Julia Fučíka, 1968.

HOFBAUER, B. *Vývoj, současný stav a výhled pedagogiky volného času v České republice*. In *Výchova a volný čas. Sborník příspěvků 1. mezinárodní konference o výchově a volném čase*. České Budějovice: JU, Teologická fakulta, 2006, s. 32 – 44.

JŮVA, V. *Pedagogika*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

MAKARENKO, A. S. *Spisy V*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1954.

MYSLIVCOVÁ, J. *Kapitoly z teorie školní a mimoškolní výchovy*. Ostrava: Pedagogická fakulta, 1989. ISBN 80-7042-005-7.

OPATA, R. et al. *Rozvoj tvořivosti socialistického člověka*. Praha: Socialistická akademie ČSSR, 1981.

OPATA, R. et al. *Teorie a praxe výchovy mimo vyučování*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979. ISBN 14-303-79.

OPATA, R. *XXV. sjezd KSS a XV. sjezd KSČ a aktuální úkoly výchovně vzdělávacího procesu*. Praha: Socialistická akademie ČSR, 1977.

PÁVKOVÁ, J et al. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-711-6.

PÁVKOVÁ, J. *Pedagogika volného času*. Nепublikovaný rukopis. České Budějovice : TF JU, 2007.

PECHA, L. *Teorie školní a mimoškolní výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.

PŘADKA, M. et al. *Kapitoly z teorie výchovy mimo vyučování*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1974.

SEDLÁŘ, R. et al. *K teorii a praxi výchovy žactva mimo vyučování*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1968. ISBN 1011-5914.

SCHNEIDEROVÁ, H., DVOŘÁČEK, J., MARTÍNEK, P. *Teorie školní a mimoškolní výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983.

STAŇKOVÁ, V. *Výchova mimo vyučování v Domově mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. ISBN 1121-5684.

ŠPIČÁK, J. *Materiály k přednáškám a seminářům z teorie výchovy*. Olomouc: Rektorát Univerzity Palackého, 1980.

ŠPIČÁK, J. *Teorie a metodika výchovy mimo vyučování*. Olomouc: Rektorát Univerzity Palackého, 1990.

VESELÁ, J. et al. *Výchova mimo vyučování ve vybraných výchovných a účelových školských zařízeních*. Hradec Králové, 1987. ISBN 60-207-87.

ŽUMÁROVÁ, M. *Pedagogika volného času*. In PRŮCHA, J. *Pedagogická encyklopedie*. Praha : Portál 2009 (v tisku).

Hodnocení mimoškolní výchovy a vzdělávání v Jihočeském kraji za rok 1984. In *Zpravodaj Krajského kulturního střediska České Budějovice*. České Budějovice: Krajské kulturní středisko, 1985(?). KL-240/83/T.

Katalog Severočeské vědecké knihovny [on line]. Ústí nad Labem [cit.2011-03-25]. Dostupné na WWW: <<http://katalog.svkul.cz>>.

Mimořádná celostátní konference pionýrských pracovníků [on line]. [cit.2011-03-20]. Dostupné na WWW: <<http://www.pionyr.cz/index.historie/1990/90mimkonf.html>>.

Z dějin československého komunistického mládežnického hnutí [on line]. [cit.2011-03-20]. Dostupné na WWW: <<http://www.komsomol.cz/index.html>>.

Abstrakt

MATOUŠKOVÁ, S. *Od mimotřídní výchovy k pedagogice volného času*. České Budějovice 2011. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce Doc. Michal Kaplánek, Th.D.

Klíčová slova: Mimotřídní výchova, mimoškolní výchova, výchova mimo vyučování, pedagogika volného času

Práce reflektuje kořeny pedagogiky volného času a vývoj její terminologie. Rozbor problematiky začíná přibližně v 50. letech, kdy se hovořilo o mimotřídní a mimoškolní výchově. Posléze význam těchto dvou pojmů autoři formulují do termínu výchova mimo vyučování. Text práce se snaží o rozkrytí terminologických shod a odlišností dle doby a autorů užívajících termínů mimotřídní, mimoškolní výchova a výchova mimo vyučování.

Úvodní část představuje historický vývoj výchovy mimo vyučování, dále pak také vývoj středisek volného času, v nichž výchova mimo vyučování probíhala.

Rozbor terminologie pokračuje diskusí nad vývojem terminologické problematiky v průběhu 60. a 70. letech 20. století, posléze v 80. letech 20. století.

Následuje představení autorů pedagogiky volného času s interpretací výchovy mimo vyučování v dnešní době.

Abstract

MATOUŠKOVÁ. S. *From Extracurricular Education to Leisure Time Education*. České Budějovice 2011. Bachelor Thesis. University of South Bohemia in České Budějovice. Faculty of Theology. Department of Education. Bachelor Leader Doc. Michal Kaplánek, Th.D.

Key words: extracurricular education, after-school education, education outside the classroom, leisure time education

The thesis reflects the roots of leisure time education and the development of its terminology. The analysis of the issue begins approximately in the 1950's when they spoke about extracurricular and after-school education. Later, the meaning of these two terms is formulated by authors as an education outside the classroom. The text tries to uncover the similarities and differences of terminology according the time context and the authors using extracurricular education, after-school education and education outside the classroom terms.

The introductory part refers to historical development of education outside the classroom as well as to the development of leisure centers where the education outside the classroom took place.

The analysis of the terminology continues in a discussion concerning the development of the terminological issues during the 60's and 70's and later the 80's of the 20th century.

The following is a presentation of the authors of leisure time education and their interpretations of contemporary education outside the classroom.